

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ БІЗНЕСУ І ПРАВА
КАФЕДРА ЕКОНОМІКИ, МЕНЕДЖМЕНТУ
ТА АДМІНІСТРУВАННЯ**

**ОЦІНКА ВПЛИВУ ТА АДАПТАЦІЯ ДО ЕМІГРАЦІЇ КВАЛІФІКОВАНИХ
КАДРІВ НА МІСЬКЕ ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ**

**Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»**

Виконав: студент
Спеціальності 051 Економіка
Освітньо-професійної
програми Економіка
Долгополов Олексій
Геннадійович
Керівник: кандидатка
економічних наук, доцентка
Синякова К.М.
Рецензент: ПП «Інтер склад»
Сопін М.А

.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ТА ЇХНІЙ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІКУ.....	5
1.1. Сутність, види та класифікація міграційних процесів.....	5
1.2. Основні причини та фактори міграції.....	8
1.3. Вплив еміграції на міське економічне зростання.....	11
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК КРАЇН.....	14
2.1. Аналіз світових міграційних процесів.....	14
2.2. Особливості міграційних процесів в Україні.....	16
2.3. Проблеми адаптації до еміграції кваліфікованих кадрів.....	20
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ АДАПТАЦІЇ ДО ЕМІГРАЦІЇ КВАЛІФІКОВАНИХ КАДРІВ.....	25
3.1. Удосконалення державної політики регулювання міграційних процесів.....	25
3.3. Стратегії використання міграції для економічного розвитку.....	27
ВИСНОВКИ.....	31
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	33

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У сучасному світі еміграція кваліфікованих кадрів стала однією з найбільш важливих соціально-економічних проблем, що має значний вплив на національні економіки. Відтік висококваліфікованих працівників з одних країн і їх переїзд до інших мають далекосяжні наслідки для економічного розвитку, особливо на рівні міських агломерацій. Важливість дослідження цього явища зростає в контексті глобалізації та постійно змінюваних економічних умов. Зокрема, міста, що є економічними центрами, найбільше страждають від еміграції кваліфікованих кадрів, оскільки вони часто є основними осередками інновацій та виробничих процесів.

Актуальність даної теми обумовлена не лише інтересом до міграційних процесів, але й необхідністю вивчення їхнього впливу на місцеве економічне зростання та адаптацію до змін на ринку праці. Еміграція кваліфікованих працівників може бути як позитивним фактором для країн, що приймають цих спеціалістів, так і серйозною проблемою для країн-експортерів кадрів, які втрачають цінний людський ресурс. У цьому контексті важливо не тільки оцінити масштаби еміграції, а й вивчити механізми адаптації, що сприяють мінімізації негативних наслідків, а також визначити можливості для збереження і розвитку кваліфікованих кадрів в умовах сучасних економічних реалій.

Метою даної кваліфікаційної роботи є всебічна оцінка впливу еміграції кваліфікованих кадрів на міське економічне зростання, а також аналіз процесів їх адаптації в умовах змінюваного економічного середовища.

Для досягнення цієї мети передбачено вирішення наступних **завдань:**

- дослідження основних факторів, які спричиняють еміграцію кваліфікованих кадрів;
- вивчення впливу еміграції на економічну ситуацію в містах;
- аналіз інструментів політики, спрямованих на адаптацію мігрантів до нових умов і мінімізацію негативних ефектів;
- визначення ключових рекомендацій для державних органів щодо стимулювання залучення та утримання кваліфікованих кадрів.

Об'єктом дослідження є процеси еміграції кваліфікованих кадрів і їх адаптація в країнах-призначеннях.

Предметом дослідження виступають фактори еміграції, вплив на локальні ринки праці та економічний розвиток міст, а також механізми політичного, соціального та економічного регулювання.

Для реалізації поставлених завдань було використано такі **методи** дослідження: аналітичний метод для оцінки статистичних даних щодо еміграції кваліфікованих кадрів, порівняльний метод для аналізу різних стратегій адаптації мігрантів у різних країнах, соціологічні методи для збору даних про фактори, що впливають на еміграцію та адаптацію мігрантів, метод моделювання для прогнозування можливих наслідків еміграції для економічного зростання міських територій в умовах змінюваної міграційної політики.

Робота складається з вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ТА ЇХНІЙ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІКУ

1.1. Сутність, види та класифікація міграційних процесів

Міграція є складним соціально-економічним процесом, який впливає на демографічну, економічну, соціальну та культурну сфери суспільства. Вона відображає мобільність населення, його здатність адаптуватися до змін та шукати кращі умови життя. У ХХІ ст. вона відіграє велику роль у формуванні та розвитку суспільства і є глобальний процес, який охоплює майже всі регіони, країни та материки.

Термін «міграція» бере свій початок з латини, де «migratio» означає переїзд або зміну місця проживання. Вперше поняття «міграція» застосовує в своїх наукових працях у 1885 році англійський вчений Ернст Георг Равенштайн, окреслював масштаби та тренди міграції у Великобританії.

У соціології міграцію розуміють як «просторове переміщення, переселення осіб чи їх груп, пов'язане зі зміною місця проживання на достатньо тривалий термін» [2, с. 24]. Схоже пояснення міститься і в економічній енциклопедії: «Міграція населення – переміщення людей, етносів, їхніх частин або окремих представників, пов'язане із зміною постійного місця проживання або з поверненням до нього» [3, с. 45].

«Міграція – це перетин державного кордону, добровільний чи примусовий територіальний рух осіб чи груп осіб від місця (країни) виїзду до місця (країни) в'їзду за наявності або без неї законних підстав на певний період часу або назавжди, що може вести за собою зміну

постійного місця проживання; цей рух включає в себе еміграцію та імміграцію» [9, с. 23].

Відповідно до цього визначення, особа, яка вчиняє міграцію – є мігрантом.

У наукових працях існує кілька способів класифікації видів міграції, залежно від того, яку ознаку беруть за основу. Деякі з таких варіантів показують лише якусь одну сторону міграції (наприклад, чому люди переїжджають, як довго вони перебувають в іншому місці, чи законно вони це роблять тощо) або змішують різні ознаки в одній класифікації.

За ознакою територіальної приналежності міграцію класифікують на внутрішню та зовнішню. Переселення людей із сіл до міст, переїзд з одного міста в інше з метою зміни роботи чи навчання, а також уникнення якоїсь надзвичайної ситуації (загрози терористичних актів, бойових дій, природних чи екологічних катаклізмів) називають внутрішньою міграцією. Для зовнішньої міграції характерне переміщення населення з однієї країни до іншої з певних причин та умов. Вона поділяється на 2 типи:

1. Еміграція – це виїзд з однієї країни в іншу країну з метою постійного місця проживання. Частими причинами даного процесу являються складні політичні, економічні, безпекові, екологічні умови в країні. Людину, яка здійснює даний переїзд називають емігрантом.
2. Імміграція - це процес, коли люди прибувають до нової для них країни, щоб там оселитися, знайти роботу, здобути освіту, жити разом зі своїми рідними або з іншою метою, яка потребує тривалого перебування в цій країні [9, с. 53].

З погляду тривалості, міграцію поділяють на два основні типи: постійну та тимчасову.

Постійна міграція означає, що люди переїжджають з одного місця в інше, щоб там оселитися назавжди, без планів повертатися до свого попереднього місця проживання.

Тимчасова міграція, навпаки, передбачає повернення мігрантів через певний час. Вона включає кілька підвидів:

- короткострокова міграція – це тимчасове переміщення населення з країни свого звичайного проживання щонайменше на три місяці, але менше ніж на рік. Важливо, що це не стосується поїздок з метою відпочинку, відвідування друзів чи родичів, бізнесу, лікування або релігійних подорожей.
- сезонна міграція – це регулярні переміщення людей між різними регіонами або кліматичними зонами, що залежать від пори року та змін погоди.
- вахтова міграція – це вид міграції, коли люди перебувають на іншій території до одного місяця, наче за розкладом або графіком.
- маятникова міграція – характеризується щоденними поїздками людей з однієї території на іншу.
- довгострокова міграція – це коли люди змінюють країну свого звичайного проживання на рік або більше, і країна, куди вони переїхали, фактично стає їхнім новим постійним місцем проживання.

Враховуючи мету переїзду, міграцію можна поділити на трудову, навчальну та вимушену. Коли люди працездатного віку тимчасово змінюють своє місце проживання (в межах країни або виїжджаючи за кордон) заради вищого заробітку та можливості реалізувати свій професійний потенціал говорять про трудову міграцію. Під навчальною міграцією розуміють переїзд людей з метою здобуття освіти та навчання в іншому населеному пункті або країні. Вимушена міграція представляє собою переселення людей, спричинене обставинами, що загрожують їхньому життю, безпеці, свободі або можливості нормального існування

(наприклад, війни, політичні репресії, екологічні катастрофи). Цей вид міграції є особливо травматичним психологічно через втрату звичного життя та порушення базових прав (рис. 1.1).

Рис.1.1. Класифікація міграції населення

Джерело: розроблено автором на основі [1].

Отже, міграційні процеси є досить багатограним явищем, яке супроводжує еволюцію суспільства з давніх часів і до сьогодні. Оскільки міграція впливає на різні аспекти життя, можна стверджувати, що розуміння цього поняття перебуває у соціально-правовому контексті, з економічним зв'язком через переміщення робочої сили та трансформації на глобальному ринку праці. Кожен тип міграційного процесу має свої особливості, а розуміння їхніх ключових відмінностей дозволяє глибше аналізувати суспільні зміни, які ці міграційні процеси спричиняють.

1.2. Основні причини та фактори міграції

У певні періоди життя людини виникає особливі обставини, що спонукають до міграційних планів, які можуть сприяти тимчасовому чи постійному переїзду окремих осіб та їхніх родин. Фактори, що впливають на міграційні процеси та призводять до фактичного переміщення значних мас людей по всій планеті, є різноманітними та багатограними.

Рушійні сили міграції населення, тобто фактори, пов'язані з об'єктивною дійсністю, в якій живе людина, відрізняються від причин

міграції, що кореняться в психіці, розумі та індивідуальному баченні світу. Причини міграції – це, по суті, відповідь індивіда (його потреб, переконань, пріоритетів) на ті впливи, які він відчуває.

Основними групами факторів, що впливають на міграцію є: економічні, політико-правові, соціальні, етнічні, екологічні, демографічні, та особистісно-психологічні [8, с. 67].

Економічні фактори спонукають населення країн з низьким або середнім рівнем доходу емігрувати в країни з кращими умовами економічної діяльності, а отже і з вищим рівнем доходу. Низький рівень зайнятості або високе безробіття в країні походження змушують людей шукати роботу за кордоном. У той час як країни з розвиненою економікою пропонують більше можливостей для працевлаштування, часто з вищою оплатою праці. Міграція також відбувається через бажання забезпечити кращі умови життя — доступ до якісної медицини, освіти, соціального забезпечення тощо. Люди переїжджають у країни з розвиненою інфраструктурою та стабільною економікою. Деякі люди мігрують, щоб започаткувати бізнес або інвестувати в економіку іншої країни, де умови для цього вигідніші — наприклад, нижчі податки або кращий доступ до ринку.

Соціальні фактори міграції — це причини, пов'язані з якістю соціального життя, особистими умовами, культурним середовищем і рівнем безпеки. Вони не завжди безпосередньо стосуються економіки, але суттєво впливають на рішення людей змінити місце проживання. Багато людей, особливо молодь, мігрують заради здобуття якісної освіти. Шукаючи мирного життя, населення мігрує в інші регіони країни або закордон, втікаючи від злочинності, тероризму, збройних конфліктів. Однією з найпоширеніших причин міграції є возз'єднання з родиною. Також вплив на зміну місця проживання людей має прагнення жити там, де захищенні їхні права і є можливість реалізувати себе.

Вплив екологічних факторів міграції пов'язаний, насамперед, зі зміною та погіршенням природного середовища, стихійними лихами або зміною клімату. У ХХІ столітті вони набувають дедалі більшого значення, особливо в умовах глобального потепління та зростаючої кількості природних катастроф. Повені, землетруси, урагани, посухи, лісові пожежі, зсуви ґрунтів — усе це може миттєво змусити тисячі або навіть мільйони людей покинути свої домівки. Хронічне забруднення повітря, води, ґрунтів, зростання рівня радіації або токсичних відходів змушують людей переселятися з промислово забруднених районів. Такі умови становлять загрозу для здоров'я та життя. Також аварії на підприємствах спричиняють масове переселення населення з небезпечних територій. Часто такі мігранти стають екологічними біженцями.

Політико-правові фактори міграції пов'язані з особливостями державного управління, законодавства, політичної стабільності та рівня захисту прав людини. Війни, збройні конфлікти, перевороти, державне переслідування — усе це змушує людей залишати рідну країну. Там, де влада пригнічує свободу слова, політичну опозицію, права меншин чи загальні громадянські свободи, люди змушені тікати від репресій. Це також стосується релігійних чи етнічних переслідувань. Люди охочіше переїжджають у країни з ефективною правовою системою, де закони захищають особу, діє незалежне правосуддя, існує свобода вибору, чесні вибори та прозоре управління. Це створює відчуття безпеки та передбачуваності. Все це суттєво впливає на рішення людей залишити свою країну або, навпаки, обрати певну державу як місце нового проживання.

Демографічні фактори пов'язані з особливостями структури населення: його кількістю, віковим складом, темпами народжуваності, смертності, природного приросту тощо. У регіонах із високою щільністю населення часто не вистачає ресурсів: житла, робочих місць,

інфраструктури. Це створює соціальну напругу і спонукає частину населення шукати комфортніші умови життя в менш заселених регіонах або країнах. У країнах із низьким рівнем народжуваності й від'ємним приростом населення часто проводиться політика залучення іммігрантів, щоб підтримувати економіку й уникнути демографічної кризи.

Етнічні фактори міграції пов'язані з національною, культурною та мовною належністю людей. Вони можуть спонукати до переселення як у результаті конфліктів, так і з метою збереження ідентичності, традицій або возз'єднання з етнічною спільнотою. Однією з найгостріших причин є міжетнічна ворожнеча, переслідування, геноцид чи дискримінація за національною ознакою. У країнах, де права національних меншин порушуються, населення прагне переїхати в інші держави, де воно може вільно користуватися рідною мовою, сповідувати традиції й брати участь у громадському житті без утисків [9, с. 78].

Отже, люди мігрують у пошуках кращих умов життя, безпеки, свободи, роботи чи освіти, реагуючи як на зовнішні впливи, так і на власні життєві установки та потреби. У сучасному світі жоден фактор не діє ізольовано — вони тісно переплітаються між собою, посилюючи вплив один одного. Розуміння природи цих чинників є ключем до ефективного управління міграційними процесами, прогнозування їх розвитку та формування державної політики, що відповідає інтересам як громадян, так і суспільства в цілому.

1.3. Вплив еміграції на міське економічне зростання

Еміграція як соціально-економічне явище справляє багатогранний вплив на різні аспекти розвитку територій, зокрема на економічне зростання міст. У міському середовищі, яке традиційно є найбільш динамічним з економічної точки зору, наслідки еміграції проявляються як у коротко-, так і в довгостроковій перспективі. Ці наслідки варто

аналізувати в контексті демографічних змін, трансформації ринку праці, зміни структури споживання, інвестиційного клімату та ефективності використання міської інфраструктури.

Одним із перших наслідків еміграції є зменшення чисельності економічно активного населення. Це, у свою чергу, спричиняє дефіцит робочої сили в низці галузей міської економіки, насамперед у тих, що вимагають фізичної праці або мають відносно низький рівень заробітної плати — наприклад, будівництво, житлово-комунальні послуги, громадське харчування, сфера обслуговування тощо. Така ситуація уповільнює темпи реалізації інфраструктурних проєктів, знижує якість надання послуг та зменшує загальну продуктивність міського господарства.

З іншого боку, еміграція часто супроводжується надходженнями грошових переказів від громадян, які перебувають за кордоном. Частина цих коштів спрямовується до міських територій, де проживають родини емігрантів, і слугує додатковим джерелом фінансування для місцевого споживчого ринку, малого бізнесу, будівництва житла. У короткостроковій перспективі це може стимулювати внутрішній попит і певною мірою компенсувати втрати від відтоку робочої сили. Проте, така модель підтримки міської економіки є вкрай нестійкою, оскільки базується на зовнішніх чинниках, а не на продуктивній діяльності в середині міста [9, с. 76].

Ще одним важливим наслідком еміграції є поглиблення дисбалансів у віковій структурі населення. Зазвичай емігрують особи молодого та середнього віку, які мають вищий трудовий потенціал. Унаслідок цього в багатьох містах спостерігається процес «старіння населення», що призводить до підвищення навантаження на соціальну інфраструктуру, зокрема систему охорони здоров'я та соціального захисту. Водночас це знижує інноваційну активність міського середовища, уповільнює розвиток підприємництва, гальмує

впровадження новітніх технологій та зменшує загальний рівень економічної мобільності населення.

У контексті інвестиційного середовища еміграція може створювати негативні сигнали для внутрішніх і зовнішніх інвесторів. Зменшення чисельності робочої сили, нестабільність ринку праці та скорочення споживчого попиту змушують підприємців переглядати плани розвитку та знижувати обсяги інвестицій у міські проєкти. Як наслідок, це призводить до зменшення надходжень до місцевих бюджетів, ускладнює реалізацію соціальних програм та погіршує загальну економічну ситуацію в місті.

У довгостроковій перспективі вплив еміграції може бути ще глибшим, особливо в містах, які не спромоглися адаптувати свою соціально-економічну політику до нових демографічних реалій. Якщо не впроваджуються комплексні заходи щодо утримання людського капіталу, підвищення якості життя, підтримки молоді та розвитку підприємництва, то існує ризик занепаду окремих міст або цілих міських агломерацій. Це особливо актуально для малих і середніх міст, які мають обмежені ресурси для реагування на виклики, спричинені еміграцією [9, с. 112].

Отже, еміграція істотно впливає на економічне зростання міст, формуючи складний комплекс як позитивних, так і негативних чинників. Ключовим завданням міської економічної політики має стати розробка стратегій мінімізації ризиків, пов'язаних із відтоком населення, та створення умов для залучення і утримання трудових ресурсів. Це, у свою чергу, дозволить забезпечити сталість економічного розвитку міських територій, зберегти інфраструктурний потенціал і підвищити якість життя населення.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК КРАЇН

2.1. Аналіз світових міграційних процесів

Світові міграційні процеси на сучасному етапі характеризуються високою динамікою, масштабністю та складною структурою. Міграція стала глобальним явищем, яке охоплює всі континенти й практично всі держави світу, набуваючи рис системного соціально-економічного і політичного чинника розвитку. Станом на початок 2020-х років, за даними Міжнародної організації з міграції (МОМ), кількість міжнародних мігрантів у світі перевищила 280 мільйонів осіб, що становить понад 3,5% загального населення планети [7, с. 45].

Аналізуючи географічну структуру світової міграції, варто зазначити, що основними напрямками є переміщення з країн, що розвиваються, до більш економічно розвинених держав. Такий рух обумовлений переважно економічними чинниками — бажанням покращити умови життя, отримати гідну оплату праці, доступ до якісної освіти та соціального захисту. Найпривабливішими для мігрантів залишаються країни Північної Америки (США, Канада), Західної Європи (Німеччина, Франція, Велика Британія), країни Перської затоки (ОАЕ, Саудівська Аравія, Катар) та Австралія. Водночас країни Південної Азії, Латинської Америки, Африки та Східної Європи є головними донорами трудових мігрантів (Рис.2.1).

Світова міграція має як позитивні, так і негативні наслідки. З одного боку, країни-реципієнти отримують додаткові трудові ресурси, що дозволяє їм покривати дефіцит робочої сили в певних секторах економіки, зменшувати витрати на соціальну сферу (особливо у випадках тимчасової міграції) та стимулювати економічну активність. З іншого боку, зростання кількості мігрантів може призводити до соціальної напруги, політичних суперечностей, змін на ринку праці та необхідності перегляду системи соціального забезпечення (рис.2.2).

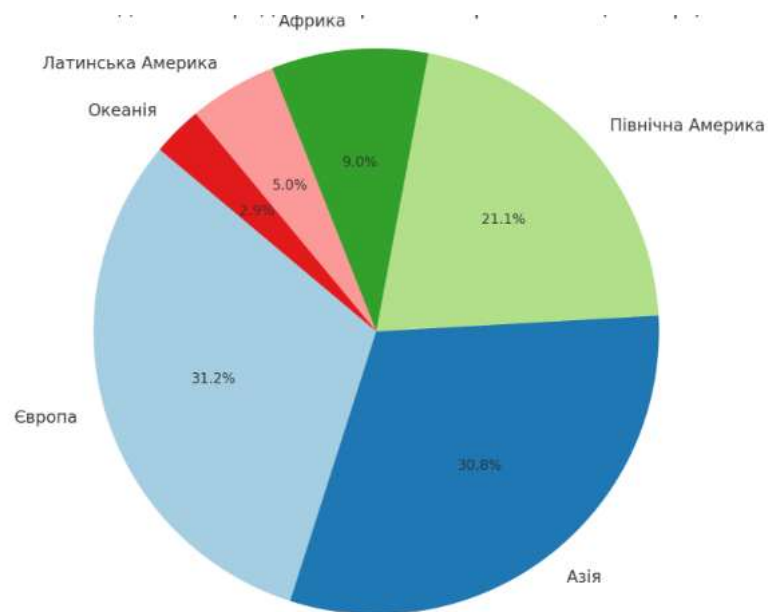

Рис.2.1 Розподіл міжнародних мігрантів за регіонами світу у 2023 році

Джерело: розроблено автором на основі [6].

Країни-донори, своєю чергою, зіштовхуються з проблемою «відтоку мізків» — еміграції кваліфікованих кадрів, що негативно впливає на темпи економічного розвитку, якість надання послуг (особливо в медицині та освіті), демографічну ситуацію та рівень споживчого попиту. Проте важливим компенсаторним чинником є грошові перекази, які надсилають мігранти до своїх країн походження. У низці країн ці перекази становлять значну частку ВВП, що дозволяє

підтримувати макроекономічну стабільність і забезпечувати соціальні потреби домогосподарств [7, с. 67].

Сучасні міграційні процеси також дедалі частіше супроводжуються кризовими ситуаціями — зокрема, вимушеним переселенням внаслідок збройних конфліктів, екологічних катастроф, політичного переслідування тощо. За даними УВКБ ООН, кількість осіб, які змушені були залишити свої домівки через небезпеку для життя, перевищила 110 мільйонів осіб (включно з біженцями, шукачами притулку та внутрішньо переміщеними особами). Така динаміка суттєво ускладнює завдання міграційної політики, потребує координації зусиль на міжнародному рівні, активного залучення міжнародних організацій та донорських програм.

Порівняння країн-донорів та країн-реципієнтів за обсягами міграції

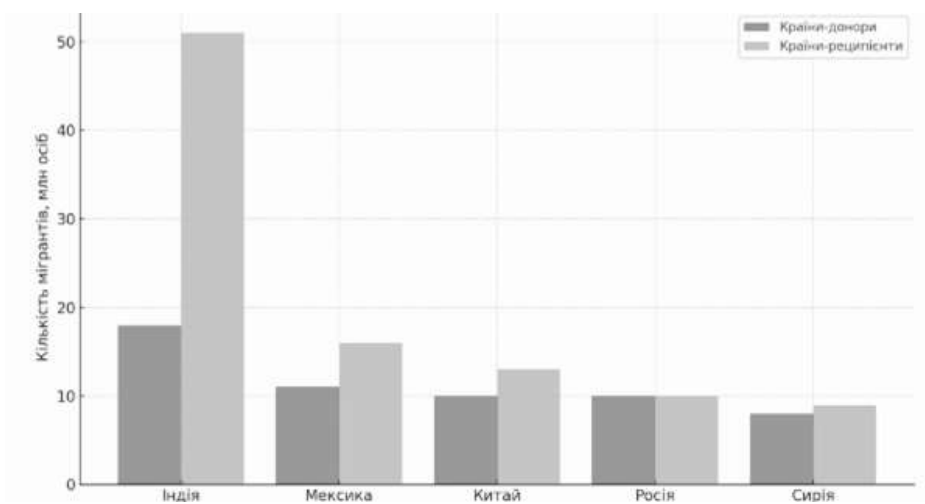

Рис.2.2 Порівняння країн-донорів та країн-реципієнтів за обсягами міграції

Джерело: розроблено автором на основі [8].

У сучасному світі також спостерігається тенденція зростання циркулярної міграції — тимчасового переміщення працівників між країнами з можливістю багаторазового повернення. Цей феномен поступово стає основою нової моделі регулювання міграції, яка дозволяє

країнам уникати втрат від постійної еміграції та водночас задовольняти потреби на ринку праці [7, с. 89].

Отже, аналіз світових міграційних процесів свідчить про їх глибоку взаємозалежність із глобальними економічними, політичними та соціальними процесами. Міграція сьогодні є не лише результатом глобалізації, а й активним чинником, що формує нову архітектуру міжнародних відносин, змінює ринок праці та структуру споживання, впливає на системи соціального забезпечення й політичну стабільність. Для країн, що беруть участь у цих процесах, необхідною є побудова зваженої, гнучкої та інклюзивної міграційної політики, яка враховує як потенціал, так і ризики глобальної мобільності.

2.2. Особливості міграційних процесів в Україні

Міграційні процеси в Україні мають свої унікальні риси, що зумовлені як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками. З моменту здобуття незалежності у 1991 році країна пережила кілька масштабних міграційних хвиль, що були пов'язані з економічною нестабільністю, політичними кризами, військовими конфліктами та глобальними соціальними тенденціями (Табл.2.1). Зовнішня трудова міграція, внутрішнє переміщення населення, зростання еміграційних настроїв і, водночас, транзитний статус держави — усе це формує складний та динамічний міграційний ландшафт України [4, с. 66].

Однією з ключових особливостей є домінування трудової еміграції. За оцінками, мільйони українців виїхали за кордон у пошуках кращих економічних умов — переважно до Польщі, Чехії, Німеччини, Італії, Іспанії, а також до США та Канади. Основними причинами цього явища є низький рівень заробітної плати, високий рівень безробіття, нестабільність соціальної сфери та відсутність перспектив кар'єрного

зростання на батьківщині. Найчастіше трудові мігранти залучаються до низькокваліфікованих робіт у сфері будівництва, сільського господарства, догляду за людьми, готельно-ресторанного бізнесу.

Поряд із зовнішньою еміграцією слід виділити проблему внутрішньої міграції, яка особливо загострилася після початку збройного конфлікту на сході України у 2014 році, а також повномасштабного вторгнення у 2022 році. В результаті мільйони українців були змушені залишити свої домівки, ставши внутрішньо переміщеними особами. Це створило додаткове навантаження на регіони, які приймають переселенців, зокрема на їхню інфраструктуру, ринок праці, житловий фонд і систему охорони здоров'я.

Таблиця 2.1

Порівняльна таблиця міграційних процесів в Україні за періоди незалежності

Період	Основні напрямки міграції	Особливості	Наслідки
1991–2000	Росія, Ізраїль, США, Канада, Німеччина	Переважно постійна міграція, репатріація національних меншин (євреїв, німців тощо)	Втрата людського капіталу, «витік мізків»
2001–2013	Польща, Італія, Іспанія, Чехія	Трудова міграція: сезонна або ротаційна, формування українських діаспор	Валютні надходження від заробітчани, соціальне роз'єднання родин
2014–2021	Польща, Німеччина, Литва, Угорщина, Чехія	Внутрішнє переміщення (ВПО), одночасне збільшення еміграції	Втрата робочої сили на сході, демографічні дисбаланси
2022–2023	Польща, Німеччина, країни ЄС, Канада, США	Понад 6 млн українців емігрували за кордон; понад 5 млн стали ВПО	Гуманітарна криза, зменшення трудового потенціалу, соціальні виклики
2024–дотепер	Повернення до України,	Зростання ролі діаспори, інтеграція українців у	Неоднозначні перспективи: шанс на

Період	Основні напрямки міграції	Особливості	Наслідки
<i>(тенденції)</i>	продовження трудової міграції до країн ЄС	приймаючі суспільства, ризик постійної втрати населення	реінтеграцію або подальшу депопуляцію

Джерело: розроблено автором на основі [5].

Крім того, в умовах воєнного стану, актуальною стала евакуаційна міграція, що має переважно гуманітарний характер. За оцінками міжнародних організацій, з початку повномасштабної війни понад 6 мільйонів українців були змушені виїхати за кордон, отримавши статус тимчасового захисту в країнах ЄС.

Ще однією особливістю є перетворення України з країни-донору в країну транзиту і, частково, реципієнта мігрантів. Через своє географічне розташування Україна часто виступає як транзитна держава для мігрантів із країн Азії, Близького Сходу та Африки, які прямують до країн ЄС. Упродовж останніх років спостерігається також зростання кількості іноземців, які приїжджають до України з метою навчання, бізнесу або тимчасового працевлаштування. Найчастіше це студенти з Індії, Марокко, Туркменістану, Нігерії та інших країн.

Таблиця 2.2

Вплив міграційних процесів на економічний розвиток країни

Позитивні аспекти	Негативні аспекти
Додатковий попит на внутрішньому споживчому ринку за рахунок міграційних доходів	Втрати людського фактора виробництва з можливістю інноватизації економічних процесів
Залучення міграційних доходів у формі активних інвестицій	Дефіцит робочих кадрів на ринках праці міграційно активних територій
Залучення міграційного капіталу (доходів, досвіду, знань) у реалізацію бізнес-проектів	Втрати демографічного потенціалу, низька народжуваність унаслідок міграції жінок фертильного віку, поширення практики народження за кордоном
Зниження рівня навантаження на ринки праці (нижчі безробіття, витрати на фонд оплати праці)	Низька конкуренція на ринках праці з демотивацією розвитку особистого потенціалу

Джерело: розроблено автором на основі [4].

Варто зазначити, що міграційні процеси в Україні є не лише викликом, а й джерелом потенційних можливостей. Наприклад, грошові перекази від трудових мігрантів щорічно становлять значну частину ВВП країни та є важливим джерелом валютних надходжень. У 2023 році обсяг таких переказів склав понад 12 мільярдів доларів США. У той же час, еміграція кваліфікованих кадрів і втрата людського капіталу становлять серйозну загрозу для сталого розвитку країни (Табл.2.2).

Отже, особливості міграційних процесів в Україні визначаються багатофакторною природою міграції, що поєднує трудові, політичні, гуманітарні та освітні компоненти. Для ефективного управління цими процесами необхідно розробляти комплексні політики, спрямовані на мінімізацію негативних наслідків міграції та використання її потенціалу для соціально-економічного розвитку держави.

2.3. Проблеми адаптації до еміграції кваліфікованих кадрів

Еміграція кваліфікованих кадрів — явище, що охоплює переміщення фахівців з вищою освітою та значним професійним досвідом до інших країн з метою працевлаштування, підвищення рівня життя, безпеки або реалізації професійного потенціалу. У контексті глобалізованого світу така форма міграції є поширеною та має як позитивні, так і численні негативні наслідки, особливо для країн-донорів, до яких належить і Україна.

Однією з головних проблем, що виникає у зв'язку з еміграцією кваліфікованих кадрів, є "відтік мізків". Цей термін позначає ситуацію, коли держава інвестує у підготовку фахівця — зокрема через систему вищої освіти, професійне навчання та соціальну інфраструктуру — але не отримує віддачі у вигляді його економічної діяльності, оскільки людина виїжджає за кордон. Така втрата людського капіталу негативно позначається на продуктивності праці, науковому розвитку, інноваційності та конкурентоспроможності національної економіки [5, с. 86].

Ще однією суттєвою проблемою є дефіцит кадрів у ключових галузях: охороні здоров'я, освіті, ІТ-сфері, інженерії, наукових установах. В умовах, коли висококваліфіковані спеціалісти масово виїжджають за кордон, всередині країни зменшується якість і доступність багатьох соціальних послуг. Наприклад, медичні працівники масово емігрують до країн Європейського Союзу, зокрема Польщі, Німеччини та Чехії, через вищу оплату праці, кращі умови роботи та соціальний захист. Це створює критичне навантаження на внутрішню систему охорони здоров'я.

Багато вчителів виїжджають, адже в Україні заробітна плата вчителів часто є дуже низькою в порівнянні з іншими країнами, а умови праці — недостатньо привабливими для того, щоб утримувати кваліфікованих фахівців у системі освіти. Проблема вчительської еміграції є комплексною. З одного боку, є високий попит на

кваліфікованих педагогів за кордоном, особливо в країнах ЄС, де є потреба в учителях іноземних мов, а також в інших спеціалізованих галузях. З іншого боку, ця ситуація негативно позначається на внутрішньому освітньому процесі в Україні, де відсутність кваліфікованих кадрів призводить до погіршення якості навчання. Крім того, еміграція молодих вчителів зменшує можливості для розвитку освітнього процесу та для запровадження інноваційних підходів у навчанні, які могли б допомогти змінити систему освіти [6, с. 126].

Одним із важливих факторів еміграції ІТ спеціалістів є високий попит на ці кадри на міжнародному ринку праці, де зарплати значно вищі, а умови праці — значно кращі, ніж в Україні. Підвищення податків, нестабільність економічної ситуації, відсутність інфраструктури для розвитку стартапів та інновацій — усе це стає причиною, чому багато фахівців прагнуть знайти кращі умови для розвитку своєї кар'єри за кордоном.

Також слід звернути увагу на психосоціальні труднощі адаптації як самих емігрантів, так і суспільства, яке втрачає значну частину активного населення. Для багатьох емігрантів перехід у нове культурне та професійне середовище супроводжується проблемами мовного бар'єру, дискримінації, зміни професійного статусу або необхідності перекваліфікації. Зі свого боку, країна-донор стикається з викликами у збереженні соціальної згуртованості та економічної стабільності, зокрема через втрату освічених лідерів громадської думки та фахівців, які могли б бути рушіями реформ.

Адаптація кваліфікованих кадрів до еміграції є важливим етапом у їхньому життєвому шляху. Це складний процес, що включає в себе не тільки професійну переорієнтацію, а й соціальну інтеграцію у новому суспільстві, враховуючи мову, культуру, соціальні норми та трудові звичаї. У більшості випадків кваліфіковані працівники, особливо в таких

сферах, як ІТ та медицина, стикаються з різноманітними викликами під час адаптації до нових умов праці та життя с.

Професійна адаптація включає в себе не тільки підтвердження кваліфікації, а й здатність працювати за кордоном у відповідності до вимог місцевого ринку праці. Для багатьох українських спеціалістів, особливо в таких галузях, як ІТ, визнання їхніх дипломів і сертифікацій на міжнародному ринку є важливим кроком для працевлаштування. Часто доводиться проходити додаткове навчання, перекваліфікацію або підтвердження кваліфікації, що потребує часу та фінансових витрат.

Соціальна адаптація є не менш важливим аспектом еміграції, особливо для тих, хто переїжджає разом з родинами. Процес соціальної інтеграції в нове суспільство включає в себе вивчення мови, адаптацію до соціальних норм та традицій, побудову нових соціальних зв'язків. Українські емігранти стикаються з мовним бар'єром, відсутністю родинних зв'язків, а також з психологічними проблемами, пов'язаними з розлукою з батьківщиною. Важливим є також аспект культурної адаптації: звикання до нових умов життя, змін у поведінці, розуміння нових цінностей [2, с. 78].

Економічна адаптація кваліфікованих кадрів передбачає інтеграцію в економіку країни прийому, що включає в себе пошук робочого місця, підвищення рівня зарплат, забезпечення стабільних соціальних умов. У деяких випадках емігранти стикаються з проблемами працевлаштування, не зважаючи на свою високу кваліфікацію. Це може бути пов'язано з високою конкуренцією на ринку праці, особливо в країнах з високим рівнем зайнятості. Окрім того, питання соціального захисту та забезпечення прав на медичне обслуговування також є важливим аспектом економічної адаптації.

Психологічна адаптація є складовою частиною загальної адаптації емігрантів, що включає в себе подолання стресу, психологічної напруги, відчуття самотності та ностальгії. Це особливо важливо для молодших

поколінь, які можуть зіткнутися з труднощами у пошуках нового соціального оточення та адаптації до нової культури. Психологічна підтримка з боку родини, друзів або професійних психологів може значно полегшити процес адаптації.

Отже, адаптація кваліфікованих кадрів до еміграції є багатогранним процесом, що вимагає підтримки на всіх етапах: від надання професійних і соціальних послуг до психологічної підтримки. Для України це питання набуває особливої ваги, оскільки відтік висококваліфікованих кадрів серйозно впливає на розвиток країни в цілому. Тому необхідно створювати умови, які стимулюють кваліфікованих працівників залишатися в країні, а також розвивати програми для підтримки тих, хто повертається з еміграції.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ АДАПТАЦІЇ ДО ЕМІГРАЦІЇ КВАЛІФІКОВАНИХ КАДРІВ

3.1. Удосконалення державної політики регулювання міграційних процесів

Державна політика у сфері міграції є невід'ємною складовою загальної системи управління соціально-економічним розвитком країни.

Її основною метою є регулювання міграційних потоків таким чином, щоб вони не лише не шкодили, а й сприяли розвитку національної економіки, стабільності на ринку праці та соціальній згоді в суспільстві.

Формування державної міграційної політики здійснюється на основі виявлення актуальних проблем у цій сфері, що перешкоджають досягненню стратегічних завдань країни. Наприклад, значне зростання кількості трудових мігрантів, що залишають країну, викликає дефіцит робочої сили в певних секторах економіки, зокрема в охороні здоров'я, освіті та промисловості. У відповідь на це держава розробляє комплексні заходи, спрямовані на зменшення негативних наслідків і стимулювання повернення мігрантів або залучення нових кадрів [5, с. 78].

Процес реалізації державної міграційної політики є багатоступеневим і охоплює різні етапи – від планування й аналізу до впровадження рішень. Центральну роль у цьому процесі відіграють органи виконавчої влади, зокрема Міністерство соціальної політики, Міністерство економіки, Державна міграційна служба та інші профільні установи. Вони здійснюють безпосередній регулятивний вплив на соціально-економічні, демографічні та культурні аспекти розвитку суспільства, використовуючи повноваження, закріплені в законодавстві (Табл.3.1).

Державна політика у сфері міграції базується на поєднанні стратегічних і тактичних рішень, які відображаються в офіційних документах: законах, указах президента, урядових програмах і концепціях розвитку. Крім того, на неї впливають партійні програми, передвиборчі платформи, міжнародні зобов'язання держави. Таким чином, процес формування політики є результатом взаємодії різноманітних політичних суб'єктів, експертного середовища та громадянського суспільства.

Для реалізації ефективної міграційної політики важливо забезпечити цілеспрямоване використання державних ресурсів, включно з розподілом бюджетних коштів, людського капіталу та інфраструктури. Такий підхід дає змогу не лише регулювати обсяги міграції, а й максимально використати її потенціал у досягненні цілей сталого розвитку.

Окреме значення має міжнародне співробітництво в галузі міграційної політики. У сучасному глобалізованому світі міграційні процеси не обмежуються лише межами однієї держави. Тому активна участь України у міжнародних програмах, зокрема ІМО (Міжнародна організація з міграції), сприяє обміну досвідом, адаптації до світових стандартів та підвищенню ефективності внутрішньої політики [8, с. 118].

Серед основних завдань державної міграційної політики можна виділити наступні:

- Створення ефективної нормативно-правової бази для регулювання трудової міграції;
- Забезпечення належного соціального захисту трудових мігрантів, як тих, що виїжджають, так і тих, що повертаються;
- Протидія нелегальній міграції та торгівлі людьми;
- Підтримка програм із реінтеграції мігрантів, які повертаються в Україну;
- Підвищення інституційної спроможності органів державної влади в управлінні міграційними процесами;
- Розширення міжнародного співробітництва у сфері міграції;
- Формування позитивного іміджу українських мігрантів за кордоном.

Таблиця 3.1

Державні інституції у сфері міграції

Інституція	Основні функції у сфері міграції	Нормативне підґрунтя діяльності
------------	----------------------------------	---------------------------------

Інституція	Основні функції у сфері міграції	Нормативне підґрунтя діяльності
Державна міграційна служба України (ДМС)	- Реалізація державної політики у сфері міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб; - Контроль за імміграційними процесами; - Надання статусу біженця та інших форм захисту.	Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства»; Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту».
Міністерство соціальної політики України	- Захист прав трудових мігрантів; - Координація програм з реінтеграції громадян, які повертаються; - Укладення міждержавних угод про працевлаштування.	Постанова КМУ №1060 від 12.09.2018 «Про затвердження Положення про Мінсоцполітики»; Міжурядові договори.
Міністерство економіки України	- Аналіз впливу міграції на ринок праці та економіку; - Формування стратегічних документів розвитку людського капіталу.	Стратегія розвитку людського капіталу України; Закон України «Про зайнятість населення».
Міністерство внутрішніх справ України (МВС)	- Протидія нелегальній міграції; - Міжнародне співробітництво у сфері безпеки міграції; - Контроль за переміщенням осіб через державний кордон.	Закон України «Про Національну поліцію»; Кодекс України про адміністративні правопорушення.
Міністерство закордонних справ України (МЗС)	- Дипломатичний супровід захисту прав українців за кордоном; - Співпраця з міжнародними організаціями з питань міграції; - Популяризація іміджу України серед діаспори.	Закон України «Про дипломатичну службу»; Міжнародні угоди.
Державна прикордонна служба України (ДПСУ)	- Контроль за перетином державного кордону; - Виявлення та запобігання нелегальній міграції; - Участь у транскордонному співробітництві.	Закон України «Про Державну прикордонну службу України»; Міжвідомчі протоколи та інструкції.
Міжнародна організація з міграції (ІОМ) в Україні	- Надання технічної допомоги уряду України; - Реалізація проєктів з підтримки мігрантів, ВПО, жертв торгівлі людьми; - Аналітична та інформаційна підтримка політики.	Угода між Урядом України та ІОМ (1996); Меморандуми про співпрацю.

Джерело: розроблено автором на основі [5].

Реалізація згаданих завдань вимагає ефективного управління державними ресурсами, включно з бюджетним фінансуванням,

людським капіталом та інституційною інфраструктурою. Важливим чинником успіху є координація дій між різними гілками влади, місцевими органами самоврядування, громадськими організаціями та бізнесом. Саме системний, зважений та науково обґрунтований підхід до формування міграційної політики може забезпечити використання потенціалу міграції як ресурсу розвитку, а не джерела проблем [8, с. 96].

Таким чином, державна політика у сфері міграції є динамічною системою, що постійно змінюється відповідно до викликів часу. Її ефективність залежить від здатності держави прогнозувати міграційні тенденції, впливати на них через дієві механізми управління, а також адаптувати внутрішню політику до міжнародного контексту.

3.2. Стратегії використання міграції для економічного розвитку країни

Важливою задачею державної політики є максимальне використання позитивних аспектів міграції, одночасно мінімізуючи негативні наслідки. Розглянемо основні стратегії, які можуть допомогти використати міграційні процеси для економічного розвитку країни.

1. Стратегія залучення трудових мігрантів.

Одним з основних напрямків використання міграції для економічного розвитку є залучення кваліфікованих працівників з інших країн. Це особливо важливо для країн, які стикаються з дефіцитом робочої сили в окремих галузях економіки, таких як ІТ, медицина, інженерія та сільське господарство. Для залучення таких працівників важливо створити привабливі умови для мігрантів, включаючи конкурентоспроможні заробітні плати, соціальні гарантії, можливості для професійного розвитку, а також програму адаптації до нових умов.

Підходи для залучення трудових мігрантів:

- Програми для висококваліфікованих мігрантів, що включають спрощену процедуру віз, спеціальні квоти або привілеї для тих, хто володіє затребуваними професіями.
- Спільні ініціативи з міжнародними організаціями та іншими країнами для створення умов для легального працевлаштування і залучення мігрантів.
- Спрощення процедур визнання дипломів та кваліфікацій іноземних фахівців, що сприятиме їх більш швидкій інтеграції на ринку праці.

2. Стратегія підтримки ремітенсів (грошових переказів)

Міграція також є важливим джерелом фінансування для багатьох країн завдяки ремітенсам — грошовим переказам, які трудові мігранти відправляють своїм родинам в країну походження. Ці перекази можуть мати значний вплив на економічний розвиток, оскільки вони сприяють підвищенню рівня життя сімей, стимулюють споживчий попит та допомагають покращити фінансову стабільність домогосподарств. Варто створювати програми, які дозволяють ефективно використовувати ремітенси для інвестицій у місцеву економіку, зокрема для підтримки малого та середнього бізнесу, а також вкладів у інфраструктурні проекти. Розвиток фінансових інструментів надасть можливість мігрантам відправляти гроші безпосередньо на місцевий ринок або в інвестиційні фонди. Спрощення процедури переведення грошей і зниження вартості міжнародних переказів для мігрантів збільшить ефективність їхніх фінансових внесків.

3. Стратегія повернення мігрантів

Однією з найбільш перспективних стратегій є стимулювання повернення мігрантів після того, як вони здобудуть досвід роботи і капітал за кордоном. Це дає можливість використовувати їхні знання, навички та інвестиції для розвитку національної економіки. Повернення мігрантів є важливим ресурсом для розвитку нових галузей, створення

бізнесів, запуску інноваційних проектів та сприяння загальному економічному зростанню. Для стимулювання повернення мігрантів потрібно:

- розвивати програми, які надають фінансову підтримку та інші пільги для повернення мігрантів, наприклад, через створення стартових умов для бізнесу.
- розвивати мережу закладів для підтримки повернення мігрантів, зокрема створення спеціальних консультативних центрів, програм реінтеграції.
- сприяти поверненню кваліфікованих кадрів, надаючи їм привабливі умови для працевлаштування та кар'єрного розвитку.

4. Стратегія створення сприятливого інвестиційного клімату

Міграція може також сприяти економічному розвитку через залучення інвестицій, оскільки мігранти, особливо підприємці та бізнесмени, можуть принести в країну нові фінансові ресурси, ідеї, інновації та досвід. Вони можуть бути зацікавлені в інвестуванні в бізнеси або проекти в Україні, що стимулює економічний розвиток і створює нові робочі місця.

Підходи для використання інвестицій мігрантів:

- створення умов для інвестування з боку мігрантів у місцеві підприємства через пільгові податкові ставки, спеціальні інвестиційні зони та програми для підтримки малого та середнього бізнесу.
- розвиток інститутів, які забезпечують захист прав інвесторів, зокрема шляхом поліпшення регуляторної політики та сприяння інноваціям.
- заохочення до створення спільних підприємств або стартапів, що об'єднують мігрантів та місцевих підприємців, зокрема у технологічних, екологічних та культурних галузях.

5. Стратегія розвитку соціальної інтеграції мігрантів

Важливим аспектом є забезпечення соціальної інтеграції мігрантів, що дозволяє їм не тільки успішно працювати, але й брати участь у соціальному та культурному житті країни. Це сприяє формуванню толерантного суспільства, підвищенню рівня соціальної згуртованості та збільшенню потенціалу для розвитку інновацій і творчих галузей. Основними кроками до соціальної інтеграції мігрантів є:

- розвиток інтеграційних програм, які включають мовні курси, культурні обміни, підтримку адаптації до нових умов.
- забезпечення рівних можливостей для мігрантів у сфері освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення та доступу до інших послуг.
- програми соціальної підтримки для родин мігрантів, спрямовані на полегшення процесу інтеграції у новому суспільстві.

Отже, ефективне використання міграції для економічного розвитку країни вимагає комплексного підходу та стратегічного планування. Країни, які зуміли побудувати правильну політику в галузі міграції, здатні не лише мінімізувати ризики, пов'язані з міграцією, але й отримати значні вигоди від інтеграції мігрантів у національні економічні системи. Важливо, щоб країни не лише залучали кваліфікованих кадрів, але й створювали умови для їхнього розвитку та підтримки впродовж всього життєвого циклу еміграції.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження теми "Оцінка впливу та адаптації до еміграції кваліфікованих кадрів на міське економічне зростання" було зроблено ряд важливих висновків щодо впливу

еміграції на економічний розвиток, зокрема на зростання міських економік.

По-перше, ми визначили, що еміграція кваліфікованих кадрів є важливим фактором, який впливає на економічний розвиток як країни в цілому, так і окремих міст. Висококваліфіковані спеціалісти, виїжджаючи за кордон, залишають значний дефіцит на ринку праці, що особливо відчувається у таких важливих секторах, як освіта, охорона здоров'я та інформаційні технології. Це веде до зниження продуктивності та економічної ефективності у міських агломераціях, що, в свою чергу, може гальмувати темпи міського економічного зростання.

По-друге, були проаналізовані стратегічні підходи до вирішення цієї проблеми. Зокрема, для зменшення негативного впливу еміграції на економічний розвиток міста важливо розробити цілісну міграційну політику, яка б сприяла поверненню кваліфікованих кадрів або залученню нових фахівців з інших регіонів. Використання інструментів політики повернення мігрантів, розвитку внутрішньої мобільності робочої сили та створення сприятливих умов для розвитку інноваційних секторів економіки є необхідними умовами для стимулювання економічного зростання.

Важливим аспектом, виявленим у ході дослідження, є те, що в умовах сучасної глобалізації еміграція кваліфікованих кадрів стала частиною стратегії багатьох країн. Це стало необхідністю в контексті сучасних глобальних економічних та політичних процесів. Водночас, завдяки міжнародному співробітництву та обміну досвідом, країни можуть ефективно адаптувати свою міграційну політику для оптимізації впливу еміграції на міське економічне зростання.

По-третє, дослідження показало, що ефективне використання міграційних потоків у напрямку економічного розвитку вимагає комплексного підходу до вирішення проблеми, що включає в себе

економічні, соціальні та правові механізми. Серед таких механізмів можна виділити забезпечення соціального захисту мігрантів, створення інвестиційних можливостей у регіонах, заохочення підприємництва серед мігрантів та інші політики, спрямовані на підтримку інтелектуальної мобільності.

Таким чином, результати дослідження дозволяють зробити висновок, що адаптація до еміграції кваліфікованих кадрів має стати одним із пріоритетів міської економічної політики. Для цього необхідно розробити стратегії та заходи, спрямовані на залучення, утримання та повернення кваліфікованих кадрів, що дозволить зберегти конкурентоспроможність міських економік у глобальному масштабі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративно-правове регулювання міграційних процесів: навч. Посібник. Кол. авт. Дніпропетровськ, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2012. 326 с.
2. Андрієвський О. О. Міграційні процеси в Україні: сучасні тенденції та проблеми. Київ : Університет економіки та права, 2020. 250 с.
3. Бублій М. П. Фактори міграції робочої сили та особливості її статистичного обліку. Державне будівництво. 2008. № 1. С. 25-35.
4. Воронов В. С. Економічні наслідки еміграції кваліфікованих кадрів. Харків : ХНУ, 2018. 180 с.
5. Гбур З. В. Відтік інтелекту за кордон – вплив на економічну безпеку. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 5. С. 85-89.
6. Державна служба статистики України. Міграційні процеси в Україні: статистичні дані 2015–2021 роки. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 23.03.2025).
7. Заїка С. В. Вплив еміграції на економічне зростання України. *Дослідження в галузі міжнародної економіки*. 2017. Т. 15, № 3. С. 65–78.
8. Іванова Т. А., Петров М. В. Вплив трудової міграції на ринок праці України. *Економіка та управління*. 2019. Т. 21, № 2. С. 45–60.
9. Коваленко Л. П. Міграційні процеси в Україні та їх вплив на економічний розвиток. *Вісник Національного університету Києво-Могилянська академія*. 2017. Т. 34, № 1. С. 123–134.
10. Марковські К. Економічні аспекти міграції. Міграція – виклик XXI століття ; за ред. Мацея Ст. Земби. Люблін : Видавництво Люблінського католицького університету, 2008. С. 35 – 49.
11. Мельниченко О., Удовиченко Н. Трудова міграція: сутність і засоби реалізації державної політики. *Administration*. 2017. № 1(56). URL: <https://repo.knmu.edu.ua/bitstream/123456789/17693/1/ТРУДОВА%20МИГРАЦИЯ.pdf> (дата звернення: 16.03.2025)

12. Міграція в умовах трансформації регіональних ринків праці України: механізми регулювання : монографія. Львів : ДУ «Ін-т регіон. дослідж. ім. М. І. Доліш. НАН України», 2019. 263 с. URL: <https://ird.gov.ua/irdp/p20190006.pdf> (дата звернення: 10.02.2025).
13. Міжнародна організація з міграції. Міграція і розвиток: виклики та можливості для України. Женева : ІОМ, 2019. 120 с.
14. Позняк О. В. Зовнішня міграція громадян України за роки незалежності. 25 років незалежності України: виклики державотворення. 2016. № 17. С. 49 – 53.
15. Овсієнко О. М. Міграційна політика України: тенденції та перспективи. Київ : Наукова думка, 2020. 200 с.
16. Ровенчак О. Визначення та класифікації міграцій: наближення до операційних понять. Політичний менеджмент. 2006. № 2. С. 127–139. URL: https://ipiend.gov.ua/wpcontent/uploads/2018/07/rovenchak_vyznachennia.pdf (дата звернення: 16.02.2025).
17. Світлов О.Р. Поняття «міграції»: сучасні погляди та можливі перспективи в контексті теорії соціальної мобільності. Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. 2012. Вип. 16. С. 33 - 42.
18. Соловійова Н. В. Економіка міграції: теоретичні аспекти та практичні імплікації. Київ : КНЕУ, 2018. 220 с.
19. Стародубов О. Міграційна криза – масштаб, економічні наслідки і шляхи подолання. Українська правда. 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/08/2/7361562/>
20. World Bank. Migration and Development: The World Bank Perspective. Washington, D.C. : World Bank Group, 2021. 300 p